

EL CANVI DE TENDÈNCIES ECONÒMIQUES I ELS SÍMPTOMES DE CRISI

Jaume Farràs i Farràs i Núria Rodríguez Àvila

Universitat de Barcelona

De camí [...] férem cap al ball pensant que hi tocaven tota mena de peces, com així fou. No esperàvem haver de dansar, però, amb la més lletja i, per a més inri, amb un nom que la pluralitzava, talment com un espantaocells de diversos camals: l'anomenaven crisi, com si es tractés d'una trinitat, multiplicant-se i subdividint-se... Era... com l'antídot d'aquella Teresa orsiana, per més que la sonoritat intervocàlica pogués presentar alguna remota semblança.

Tan exuberant era l'energia d'aquella entitat que, a cada compàs, engrescava nous balls de xifres, capaçs de desmuntar il·lusions, esperances, previsions i mil·limètriques anàlisis de cors i ments entenmentades. Com passa sovint quan corren boires negres—en termes de risc—o són flaques les vaques—des de l'economia familiar—, la realitat, sí, el cada dia, superaria creació, voluntat i ficció.

Caldria, tanmateix, esquivar aquella mala maror i sobreviure-hi amb barca nova, vinguessin d'on vinguessin gregals i tramuntanes. I seguir, i continuar fent camí cap a un esdevenidor glocalitzat, en un any de record darwinà.

Ballar al ritme i passos de la lletja de torn, intentar explicar la seva repercussió en empreses, comerços i llars catalans, és comesa d'aquesta multidisciplinària crònica inconclusa. Varien constantment les tendències i les propostes nacionals, europees i internacionals per pal·liar la situació econòmica causada per la profunditat d'aquesta crisi; societats, economies i polítiques estan més interconnectades que mai, i això en dificulta l'anàlisi i la interpretació.

Aquest esbós és una mirada al cada dia partint d'elements *macro* (la globalització) i la seva repercussió *micro* (la glocalització). Partim de la idea que els Estats Units tindran un paper destacat en la recuperació de l'economia mundial i que incidiran en les societats i economies reals d'Europa, Espanya i Catalunya. El cert és que una crisi global impacta: deixa rastre local.

1. «YES, WE CAN», UNA PRIMERA APROXIMACIÓ

L'inici del 2009 s'ha vist captivat per la torxa d'un Obama que s'enfronta al repte de transformar un imperi en declivi¹ i liderar aquesta nova Amèrica, de to blavós, promoguda pel «Yes, we can», corejat a l'uníson i empès amb decisió per mans, cors i vots d'una munió de joves, negres i hispans. L'endemà de les eleccions (5 de novembre del 2008), la societat nord-americana endegava un camí dreturer i feient cap a un model de societat més plural, multiètnic, pluricultural i postracista.

Deures interns i externs inajornables esperen l'Administració Obama: tancar Guantánamo, sortir de l'Iraq i l'Afganistan i ajudar que aquells països i societats forgin el seu futur, mirar amb illusió cap al continent africà —que té un espai digne en la construcció d'un nou ordre glocalitzat— i reduir l'emissió de gasos d'efecte d'hivernacle. Acomplir aquest últim repte comporta vetllar, juntament amb altres líders europeus, perquè la Xina i l'Índia subscriguin també el nou tractat que el 2012 deixarà enrere el Protocol de Kyoto i posar bases globals i consistents per tal que es pugui complir. Norbert Walter, economista en cap del Deutsche Bank, s'adreçava fa poc al president Obama per suggerir-li que, davant de les creixents iniciatives de caràcter nacional,² liderés un ambiciós programa de reactivació econòmica global que impliqués més inversions estatals i privades.³ Gordon Brown recordava també al Congrés nord-americà que ara més que mai tot el món vol treballar amb els EUA, car la crisi econòmica, el terrorisme i el canvi climàtic no tenen fronteres.

En un món i en una economia globals, és inajornable abordar el tema de la FAM, amb majúscules. Amenaça la vida de mil milions de persones i és la gran crisi a l'horitzó immediat. És urgent oir el clam de la FAO, l'Organització de

1. «La crisi de Wall Street és presagi d'un gir tectònic mundial: inicia el declivi del poder dels EUA.» (Joseph S. NYE (2008), «Los límites del poder de la Casa Blanca», *El País* (7 novembre), referint-se a un fragment d'un article publicat a *The Far Eastern Economic Review*.)

2. «Intensíssima temptació proteccionista», «pecat mortal»... assenyala Mas-Colell (2009). Els caps de la Unió Europea (Brussel·les, 1 de març del 2009) veuen urgent establitzar el sistema bancari, reactivar el crèdit a les famílies i empreses i donar suport al sector de l'automòbil. Volen coordinar les iniciatives adoptades pels estats membres, superar diferents posicions proteccionistes i evitar que la crisi econòmica i social derivi en una de política. Aquesta qüestió ha generat un cert recel en països de l'Est, especialment la República Txeca, envers França, arran del pla francès d'ajut a l'automòbil. Han de concretar l'acord sobre com ajudar la banca a desfer-se dels actius tòxics i sanejar els balanços; un debat encara viu és si caldria crear un únic banc, el dolent de la pel·lícula, on concentrar els neulers dels productes financers tòxics. Cal, sobretot, desplegar mesures per evitar perdre llocs de treball i esperar que l'ocupació sigui present a l'agenda de la reunió del 2 d'abril a Londres. Amb l'eslògan «Plantem cara a la crisi», els sindicats s'han manifestat a Barcelona el 14 de març del 2009.

3. Són força les veus partidàries d'encarregar al nou president nord-americà que estiri les regnes de la cavalleria, atesa l'autoritat carismàtica que representa, amb segell i marca weberians.

les Nacions Unides per a l'Agricultura i l'Alimentació, en la lluita contra la carestia i l'encariment dels aliments i afrontar l'escassetat d'energia i carburants. Són reptes globals que han d'abordar-se més enllà d'àmbits estatals, regionals o continentals. Obama no es pot oblidar d'un dels compromisos de la seva campanya: duplicar l'ajut exterior fins a assolir els cinquanta mil milions de dòlars el 2012, xifra encara inferior a la dels països europeus pel que fa al percentatge de la renda nacional.

Analistes internacionals destaquen, amb referències subtils, estils nous i models governamentals de poder, ara tou, adés dur, amb indicadors més o menys precisos. Caldrà seguir-los de prop. Per més que el seu pressupost de defensa continuï sent astronòmic (representa el 48 % de tots els pressupostos de defensa del món), el gegant americà ja no domina el món econòmicament ni diplomàtica. No ha quedat descalç ni té peus de fang, però. S'ha adonat potser que no és precisament aquest l'únic poder competitiu de què disposa. El gegant EUA du a la faixa i compta, per al procés de reactivació econòmica, amb l'estabilitat política d'un sistema posat a prova recentment, amb la flexibilitat del seu mercat laboral, amb una economia i una educació superior altament competitives, amb l'aposta oberta i decidida vers la innovació permanent... És desitjable que els EUA s'obrin a la resta de països amb aires i accions renovats, fomentin sistemes realment multicèntrics de decisió, col·laborin i emprenguin polítiques cap a l'exterior, conscients de no ser actors planetaris ni continentals únics, ni de tenir l'exclusiva del lideratge del món.

A més de refer una imatge mundial digna del seu poble divers i multicolor, Obama ha d'orquestrar formes de govern que siguin de debò útils per al bé comú, que regulin els mercats i que protegeixin els drets al treball, a l'educació i a una vida sana i lliure dels ciutadans nord-americans. La música electoral sonava bé i va tenir adeptes i vots. Ara toca afinar tots i cadascun dels compassos des de la partitura, per garantir-ne la posada en escena i l'execució. Car és innegable que el rumb de la campanya va decantar-se vers les seves propostes el setembre del 2008 en esclatar la crisi⁴ financera.⁵ I aquesta generaria

4. Bella noció que du en la seva entranya etimològica el verb *κρίνω* (d'on prové el substantiu *ἡ κρίσις*), amb la idea de jutjar, escollir, triar, decidir-se (talment com un sedàs) pel gra i deixar la palla. Bé és cert que una crisi és risc, entrebanc, contratemps, però és també, i sobretot, una oportunitat.

5. El terratrèmol financer s'havia anat destapant amb mals resultats de bancs com Bear Stearns (març del 2007), Merrill Lynch i el gran Citigroup i, més tard, amb les pèrdues de Lehman Brothers. Des de l'agost del 2007 que planava una contudent sequera en els mercats internacionals de crèdit i de diners; s'incrementaren les tensions fins a generar una certa crisi de liquiditat i, posteriorment, de solvència. Al setembre s'anirien manifestant i propagant els efectes d'un nou virus financer, de nom *subprime*, el fruit del qual seria l'increment de morosos en el pagament d'unes hipoteques d'alt risc (escombraria o escòria) que l'enginyeria especulativa havia posat al mercat com a productes financers sans fins a into-

immediatament desconfiança i retracció del crèdit (crisi econòmica),⁶ que afectaria ràpidament de ple l'economia real dels ciutadans: pèrdua de llocs de treball, d'habitatges, d'estalvis i també de recursos destinats a les assegurances mèdiques (crisi social i econòmica amb els consegüents efectes en termes de possibilitats, expectatives i confiança). Sense confiança i sense crèdit, s'estrangula el món empresarial, que no pot invertir, i sobrevenen els acomiadaments i la frenada del consum. El teixit industrial i comercial, també el rostre humà, guarda l'amarg record que els mercats sense control no serveixen adequadament el bé públic. Incapaços d'autoregular-se, no tendeixen a l'equilibri, són víctimes de la seva voracitat il·limitada. Es postula una cínica, pel cap baix, llei neoliberal: privatitzats els beneficis i col·lapsat el sistema, ara toca rescatar-lo i socialitzar-ne les pèrdues per evitar desastres majors.

Bé és cert que amb el creixement econòmic sostingut s'havia generat abundància o, tal vegada, una poc més que efímera il·lusió d'abundor. S'incubava, de fet, el frau de les *subprime*: hipoteques d'alt risc concedides als EUA a segments de població sense ingressos fixos i per adquirir habitatges a preus inflats; coetàniament va esclatar la bombolla immobiliària a Espanya,⁷ on l'activitat econòmica bàsica requeia en la construcció. Expressions i intensitats diferents mostrava la crisi en altres països; aquí du incerteses, inseguretats i riscos que afecten negativament tant el teixit empresarial com el nostre cada dia, l'autèntic rostre humà de la crisi.

1.1. Fronts comuns per a una crisi, de crisis encadenades

En un article a *Le Monde Diplomatique*, intitulat «Las tres crisis», Ignacio Ramonet deia:

No había ocurrido jamás. Por vez primera en la historia económica moderna, tres crisis de gran amplitud—financiera, energética, alimentaria—están coin-

xicar economies d'altres països. I, mentre els efectes vírics s'anaven coneixent, les autoritats monetàries i polítiques asseguraven que això aquí no passaria perquè l'espanyol i l'uropeu eren sistemes financers i econòmics sòlids. Vegeu Oliver (2008).

6. Vegeu les claus del procés a Casanovas (2008).

7. En un article recent a *Avui*, intitulat «Bancs i totxo», E. Paluzie tracta dels actius tòxics de la banca espanyola, prestats als promotors immobiliaris; diu que la banca s'està quedant amb els immobles en no poder els promotors fer front al deute ni vendre'ls. Seguint les recomanacions del Fons Monetari Internacional (FMI), aposta per no construir més habitatges de protecció oficial i es decanta per subsidiar el llogater abans que el propietari. Els actuals estocs d'habitatge converteixen les entitats financeres, avui associades, en grans immobiliàries.

cidendo, confluyendo y combinándose. Cada una de ellas interactúa sobre las demás. Agravando así, de modo exponencial, el deterioro de la economía real.

Por mucho que las autoridades se esfuercen en minimizar la gravedad del momento, lo cierto es que nos hallamos ante un seísmo económico de inédita magnitud. Cuyos efectos sociales apenas empiezan a hacerse sentir y que detonarán con toda brutalidad en los meses venideros. Lo peor nunca es seguro y la numerología no es una ciencia exacta, pero el año 2009 bien podría parecerse a aquel nefasto 1929 [...].

Més enllà de comparances i similituds amb crisis anteriors, crida l'atenció que Ramonet insisteixi poc en la pèrdua de credibilitat i el desgast de confiança que les crisis encadenades deixen en el panorama econòmic i social mundial. Car la confiança, un cert *fair play* comercial i certa reciprocitat d'expectatives sobre quins són els límits són ingredients bàsics en qualsevol negoci o contracte.

L'experiència *subprime* qüestiona de rel els ponts de relació en un món financer que es malfia de la solidesa del rival i que està construït amb xarxes piramidals. La confiança, malauradament, es guanya o es perd; no té preu, sí costos de tota mena, però no es pot comprar. S'ha de guanyar amb fets, símbols i actituds. Fàcil és perdre-la. Serà difícil, per indispensable que sigui, recuperar-la, no només en operacions interbancàries, sinó també entre inversors, empresaris i consumidors, tots esquixats per aquesta experiència i aquest estímul negatiu. Les ingents injeccions de diner de la Reserva Federal⁸ o dels bancs centrals bé prou que pretenen mitigar els efectes de la crisi financera i reactivar l'economia i el consum. Saber, a més, infondre confiança són figures d'un altre paner; és un bé d'una entitat i natura diferents que requereix esforç, transparència, control, responsabilitat contrastada, claredat d'idees i coherència d'actuacions. Sabran els governs, la Reserva Federal i els bancs centrals anar estovant pors i recels amb actuacions creïbles i comptes clars? Els caldrà entomar de moment la crítica de Raquel Rotnik, relatora especial de les Nacions Unides per al dret a l'habitatge, per a qui l'origen de la crisi té a veure amb les polítiques errònies que els estats han promogut els dos darrers anys en crear un marc financer i, arribat el cas, ajudar-lo, en lloc de regular el mercat de l'habitatge. Així, governs com el d'Obama hauran de repensar

8. Ben Bernanke, president de la Reserva Federal, afirmà a mitjan març del 2009 que els EUA havien evitat caure en una depressió econòmica i que preveia el final de l'actual recessió cap a final d'any, a condició de fer funcionar correctament el sistema financer. D'altra banda, James K. Galbraith sostenia fa poc en un seminari sobre desenvolupament al Brasil que l'autèntica mesura vàlida per superar la crisi econòmica rau a combatre la desigualtat i ajudar la població en general, sobretot els més necessitats, i no pas a facilitar diner a bancs ni a grans empreses.

també si de debò l'encerten injectant diner al sector bancari en comptes d'afrontar-ne el procés de nacionalització.

Diversos actors de l'economia nord-americana s'afanyen a proposar mesures i prioritats d'actuació; és el retorn de l'Estat. Durant el setembre negre, a Wall Street es dinamità l'entramat financer internacional i s'hi accelerà la fi d'una era anestesiada per tot de rutines que duïen a la certesa i la confiança que tot anava bé i a l'esperança –volgudament cega– que continuaria funcionant i en la pretesa bondat dels mercats.⁹

«No tenim ni un minut per perdre [...] cal restaurar la confiança en els mercats i en l'economia», havia dit el mateix Obama a finals de novembre. Així, doncs, l'Economic Policy Institute apostava per una intervenció governamental cautelosa i efectiva. Des de Wall Street s'advertia a l'Administració Obama que no era el moment d'apujar els impostos a les rendes més altes i a les corporacions. S'hi recela també de l'oportunitat de regular –i fins on– la indústria financera, per no trastocar del tot l'estabilitat d'un sistema prou fràgil fins a posar-lo en perill. Cal evitar la repetició d'abusos i altres operacions d'enginyeria financera. La recepta i la visió d'un altre actor, Business Roundtable, sosté que cal desfer el coàgul que manté paralitzat el sistema financer i invertir en infraestructures i energies renovables per tal de generar activitat econòmica immediata. En mobilitzar recursos i fons públics, es vol afavorir de retruc l'increment de la inversió, disminuir les taxes de desocupació i fomentar el consum. Tots aquests fons i recursos hauran d'arribar des dels estats a les esferes locals i finançar-hi iniciatives i projectes per combatre conseqüències socials immediates de la crisi i, alhora, desenvolupar accions econòmiques i socials, com ara en les àrees de formació i salut.

D'iniciatives, mesures i actuacions no en falten. Obama vol rescatar l'economia real, amb coratge, il·lusió i pragmatisme. Bé és sabut, tanmateix, que Roma no va erigir-se en un dia, com tampoc no és fàcil transformar de cop els actuals sistemes energètics, millorar substancialment les grans infraestructures, modernitzar el sistema sanitari i escolar o actuar eficaçment en favor d'una política veritablement social de l'habitatge; el cost és elevat i el dèficit no para d'augmentar. Sembla que Obama està aparcant la ideologia i executant un gran pla de rescat d'aquesta economia real, abans que no toqui fons del tot.

9. Fa uns vint-i-cinc anys, quan la majoria d'economistes lloaven les virtuts de la desregulació i la innovació financeres, un inconformista Hyman P. Minsky mostrava una visió menys positiva de Wall Street i deixava entreveure que banquers, comerciants i altres actors financers feien periòdicament el paper d'incendiari, posant així a prova l'economia total. Veia que Wall Street afavoria negocis i individus que prenien massa riscos i que cicles semblants duïen soroll i fugides d'estampida, i era partidari que els governs reguessin determinades accions dels financers. De la mateixa manera que «les economies evolucionen», deia Minsky, «han d'evolucionar també les polítiques econòmiques». Insinuava un credo diferent.

2. SOCIETAT I ECONOMIA GLOCALITZADES. EL PAPER DE LA UNIÓ EUROPEA

Des del procés de mundialització¹⁰ iniciat ja fa uns quants anys, la globalització es veu com un indicador d'entrada a una nova era de postmodernitat. És fruit aquest procés de l'expansió d'un capitalisme que s'allibera de les constriccions imposades per la figura de l'Estat nació i que du a terme noves formes d'explotació del planeta. La globalització econòmica és alhora liberalitzar els mercats, posar en marxa nous nuclis tecnològics i fomentar el paradigma digital; hi ha una aposta decidida cap al coneixement i la transformació profunda dels sistemes productius. Martin Albrow presenta aquest procés com un increment de la interconnectivitat global (econòmica, tecnològica, cultural, mediambiental i política) que, entre altres efectes, comporta fluxos de béns, personal i informació. Anthony Giddens fa notar que és cada cop més clar que vivim en un sol món, de manera que els individus, grups i nacions són més interdependents. La globalització és la conjunció d'una sèrie de factors polítics, socials, culturals i econòmics, en què el desenvolupament de les tecnologies de la informació i de la comunicació ha intensificat la velocitat i l'abast de les interaccions que s'estableixen entre les persones.¹¹

El panorama internacional i europeu ha fet un gir d'almenys cent vuitanta graus. Són pocs els elements estructurals que persisteixen des dels noranta, un cop enderrocat el mur de Berlín; superada, amb creació de riquesa, la frenada econòmica del 1993, i fetes les successives ampliacions, si no federals almenys sí funcionals, de la UE, fins a convertir-la en la primera economia mundial, i la posada en marxa de l'euro. Menys sort tenen els intents de dotar-se d'una Constitució europea —per l'excessiu protagonisme dels estats nació—, harmonitzar mesures econòmiques i fiscals, contribuir a curar ferides obertes entre Rússia i altres repúbliques veïnes i consensuar accions decidides per aturar el canvi climàtic, per referir només alguns fets i processos propers. Una ràpida mirada retrospectiva permetria distingir els elements persistents d'aquells que han canviat i en quin moment aquests darrers han pujat a la palestra.

La ciutadania europea dels Vint-i-Set mereix amb escreix jugar a primera línia mundial. S'ho ha de creure, però. Un cop unificat el Vell Continent, estan

10. Vegeu l'ampli recull d'articles i dades que *Le Monde Diplomatique* publicà el 1998 en un CD.

11. Hi ha certament visions sociològiques diferents, quan no contraposades, sobre el concepte de globalització, que ara no fa al cas desenvolupar. Destacarem autors com Krishan Kumar, Immanuel Wallerstein (teoria del sistema mundial), David Harvey (teoria de la postmodernitat flexible) i Scott Lash i John Urry (teoria del capitalisme desorganitzat), sense oblidar les visions clarament crítiques en l'obra de Zygmunt Bauman i Richard Sennett.

en joc la seva credibilitat internacional, la (in)solidaritat¹² manifestada cap a altres continents i el seu potencial econòmic, comercial, sociocultural i demogràfic. Per sortir-se'n, haurà d'actuar sobre l'economia i la societat reals, trasbalsades pels efectes de la crisi financera; alliberar-se dels valors tòxics; resoldre processos inflacionistes derivats de l'encariment del petroli i de la manca de matèries primeres i d'aliments (alguns, destinats a produir biocombustible), i alhora recuperar productivitat i cotes d'exportació en sectors i mercats avui deficitaris, tant a causa de l'alentiment de l'activitat econòmica com de la fortalesa de l'euro.

El president del Banc Central Europeu (BCE) deia fa poc a l'Eurocambra que l'actual crisi econòmica mundial és l'oportunitat per reforçar el paper vigilant del Fons Monetari Internacional (FMI), no només pel que fa a les economies emergents sinó també a les més industrialitzades. Cal corregir, afegia, els errors de l'arquitectura financera internacional, responsables dels diversos desequilibris macroeconòmics, i oblidar-se que el preu de l'habitatge continuï augmentant indefinidament. També afirmava haver detectat la frenada des del 2007, a causa dels excessos empresarials i domèstics d'endeutament (sobretot als EUA, i des d'allí a altres països), i advertia que caldria evitar ara el proteccionisme, adés el mercantilisme financer, tant en l'àmbit nacional com internacional, per superar l'actual crisi. Advocava per un pacte d'estabilitat i creixement (PEC) a la UE que limités el dèficit públic al 3 % del PIB i encoratjava la banca a traslladar les baixades del tipus d'interès a les economies familiars i empresarials per desvetllar el consum i l'activitat econòmica. El BCE, que l'octubre del 2008 encara mantenia el tipus d'interès al 4,5 %, el situava el 5 de març del 2009 a l'1,5 %, donant a entendre que encara quedava un cert marge per a noves retallades si la situació econòmica ho requeria.¹³ És urgent que aquestes retallades arribin de veritat a l'empresa i a les llars, si de debò es vol reactivar el desenvolupament industrial i el consum. La desconfiança interna del sector financer tem ara l'increment de la morositat¹⁴ i, tot i que el

12. Cal estar atents, però, al contrasentit que suposa per al Vell Continent haver atret contingents importants de mà d'obra immigrada, quan convenia al sistema productiu, en contrast amb l'actual regulació restrictiva, amb blindatge insolidari inclòs, per a la seva integració. Amb la invasió de l'Iraq, per exemple, quasi 2.500.000 persones deixaren el país. Mentre que Síria, amb un PIB clarament inferior al dels països europeus, va donar asil polític a quasi 1.500.000 iraquians, la UE devia acollir-ne 40.000, d'unes 100.000 peticions entre els anys 2006 i 2007.

13. Hores abans, el Banc d'Anglaterra, que a l'octubre del 2008 tenia el tipus situat al 5 %, el reduïa, en una nova actuació, al mínim històric del 0,5 %. Les franges d'actuació van assemblant-se a les establertes al Japó i als EUA.

14. GESIF preveia que la morositat superaria els 100.000 milions d'euros a la meitat del 2009 (amb índexs superiors al 5 % en el cas dels bancs i superiors al 6 % en les caixes). Al tancament del 2008 estimava que el volum de crèdits de difícil cobrament rondava els 59.000 milions d'euros, per referir-nos a la xocolata del lloro, al costat dels brillants beneficis que s'exhibeixen a cada balanç.

BCE hagi rebaixat els tipus i l'euríbor estigui ja per sota del 2 %, la banca espanyola continua encarint amb percentatges superiors als de fa un any els préstecs al consum; desatén, per tant, les recomanacions del BCE, asfixia empreses i llars i posa fins i tot a prova la paciència d'un Govern que no acaba de cordar-se ni faldilles ni pantalons.

Dirà algú que aquesta visió és simplista, pel fet de mirar-se tot un procés planetari amb ulls occidentals, europeus. Història i perspectives asiàtiques, africanes o d'altres llocs tindrien visions diferents de tot el procés, com hi ha arguments per dir que, talment com un setmesó, el segle XXI veié la llum anys abans del que estava previst en el calendari, comptat aquí en mil·lennis. La transició d'una societat industrial a l'anomenada inicialment *societat de la informació* i, avui cada cop més, *societat del coneixement* és una peça de joc probable per configurar l'actual trencaclosques, en brega constant entre els àmbits global i local, a la primera dècada del segle XXI.

En el món globalitzat d'avui, l'àmbit econòmic actua amb tons i fitxes diferents del puzzle en diverses direccions: hi ha, d'una banda, motors importants com els EUA, la UE, la Xina i el Japó, sense oblidar els països amb economies emergents (Rússia, el Brasil, l'Índia), que, tot i jugar en una divisió diferent, els segueixen i intervenen de prop en els seus encaixos i jugades. Hi ha, d'altra banda, el capitalisme, que, com la pirateria informàtica o el terrorisme, no té fronteres i actua oportunament on més li convé per expansionar-se. Rússia mou fitxes mitjançant les seves reserves energètiques i el seu arsenal militar. I la Xina¹⁵ serà un actor mundial important els propers anys; està demostrant-ho en decidides intervencions a l'Àfrica. L'estiu passat, sense anar més lluny, va aprofitar l'oportunitat olímpica per obrir-se al món.

L'actual és, tal vegada, una batalla global per acabar l'edat d'or del capitalisme barroer —si no salvatge— i la delinqüència de coll dur de Wall Street. La febre d'or fàcil i els capteniments exuberants i malversadors (cultura consumista, comprar a l'americana) contribuïren eficaçment, de retruc, a l'escalament dels mercats, a l'encariment de preus i a la sobrevaloració de béns i productes, fins al punt que aquesta economia d'encuny global va esdevenir estricte paper virtual i immaterial. L'economia virtual no existeix. S'ha demostrat que la realitat econòmica va esdevenint quelcom molt complex i que allò de la nova economia té també riscos evidents. L'enginyeria financera i bancària sense control ni condicions du a l'abisme i, com a resposta precipita-

15. Un estudi recent del Buró Nacional d'Estadística preveia que l'economia xinesa es recuperaria durant aquest mateix any 2009. El Govern vol crear nou milions de nous llocs de treball, créixer un 8 % i combatre la corrupció, titllada d'«enemiga del creixement econòmic».

da i reacció a un cert pànic esbombat, en part, pels mitjans de comunicació, es comprova, a més, l'actuació frívola i improvisada d'alguns governs. Tapar forats, si ho és, és només política curta de mires, incapaç d'abordar el mitjà i llarg termini.

Bo serà reconvertir ara tot el procés, canviar mecanismes i objectius, fer foc nou i transformar en virtut i barca nova els estralls perpetrats pels vicis, errors i abusos financers. Cal coordinar mesures i polítiques econòmiques globals i dotar-se d'estratègies de supervisió que garanteixin que els ajuts al sector bancari estiguin sota estrictes condicions d'arribar de debò a la població. En tots aquests moviments, processos i apostes, hom es pregunta si hi ha algun lideratge o motor clar i clau que dugui, en cert sentit, el ritme, si de debò és governable l'orquestra, globalment o parcial. L'FMI augura (març del 2009) que els EUA, epicentre de la superposició de les crisis encadenades avui, seran també el país on el 2010 es vegi un creixement proper a l'1,6 %. L'atur sacseja també el gegant nord-americà, que, des que va entrar en recessió, el desembre del 2007, acumula quasi 4.500.000 aturats, dels quals 2.600.000 ho són des del darrer quadrimestre del 2008. Entre gener i febrer del 2009, la taxa de desocupació ha passat d'un 7,6 % al 8,1 %.

És encara avui insondable l'abast global de la crisi. És allò del *donde dije digo* *digo* *Diego* que designa la inconsistència i la volatilitat de les previsions. L'FMI preveia al gener un creixement econòmic mundial per al 2009 del 0,5 % a escala global, el més baix des de la Segona Guerra Mundial. A inicis de març, Timothy Geithner, secretari del Tresor, rectifica i preveu ja una contracció mundial del 0,5 %. Al gener, s'estimava que cap al segon trimestre la producció industrial global podia caure a l'entorn del 15 % respecte del 2008, fet que disminuïa als països amb menys recursos de desenvolupament. L'FMI demana avui 500.000 milions de dòlars més per poder ajudar en l'endeutament dels països. Preveu davallades importants del PIB a països que avui són veritables motors econòmics mundials. Demana als diversos governs que collin de prop el món financer i li exigeixin més garanties d'actuació quan s'aclareixi l'actual situació, que busquin mesures de vigilància i control davant les fugues de capital a paradisos fiscals i que preparin plans per estimular l'activitat econòmica per al 2010 i estímuls fiscals per al bienni 2010-2011. La crisi de crisis va allargassant la seva ombra profunda en el temps.

Quan es refereix a Espanya, l'FMI pensa que la recessió pot durar-hi ben bé dos anys, amb una contracció estimada de l'1,7 % per al 2009 i del 0,1 % per al 2010. Com en el cas d'altres països, les estimacions de l'FMI respecte a Espanya són poc coincidents amb les del Govern. Si es vol millorar resultats, s'ha d'intervenir i encertar en l'orientació del dinamisme econòmic, sabent que

aquest està subjecte al restabliment, un cop sanejat, del sector financer (restablir-hi canals de confiança) i a la normalització, també, del flux del crèdit. Ambdós fronts són essencials, com ho és recuperar la confiança dels inversors, recelosos avui i més preocupats per la liquiditat i per retirar efectiu que no pas per continuar invertint-lo.

A la zona euro i a la UE, el PIB del darrer trimestre del 2008 retrocedí un 1,5 %, segons l'Eurostat. Entre octubre i desembre del 2008, el PIB caigué a Espanya un 1 %, la qual cosa, afegint-hi el 0,7 % del trimestre anterior, la ubica al grup de la dotzena de països que estan en recessió tècnica. L'Institut Nacional d'Estadística (INE) adverteix que l'economia espanyola no entrava en recessió des del 1993. El 9 de febrer del 2009 Europa Press publica que França hi entrarà també, segons anuncia el mateix Banc de França. El fet és que aquí s'ha retrocedit en inversió, ocupació¹⁶ (es va tancar el 2008 amb tres milions d'aturats; en un any s'han destruït set-cents mil llocs de treball fora de la construcció) i consum. És precisament la davallada del consum,¹⁷ més fins i tot que la desinversió residencial, un dels factors de l'actual desacceleració, i el que més preocupa el Banc d'Espanya.

En aquest context, cal recordar que, segons l'ICO (Institut de Crèdit Oficial), l'índex de confiança dels consumidors (ICC) ha disminuït també durant el febrer del 2009 a causa, sobretot, de la preocupació de les famílies davant de la incertesa del mercat laboral (l'evolució del qual es tracta en el següent capítol), la por de l'atur i la gran inseguretat que comporta quedar-se sense feina ni prestació davant l'allau de gent aturada, en força casos després d'anys de treball ininterromput. És evident el risc d'increment de l'exclusió social i de la pobresa.¹⁸

16. El desembre del 2008, l'atur era la principal preocupació del 75 % dels espanyols. La taxa d'atur fregava a Catalunya el 12 %: havia augmentat en 204.000 persones i el nombre total era de 456.000 aturats, la qual cosa la situava per sota d'Andalusia en el rànquing estatal d'atur. Segons els resultats provincials de l'enquesta de població activa (EPA), Girona i Tarragona superaven la mitjana catalana.

17. La UGT feia pública, el novembre del 2008, la dada segons la qual el comerç català havia perdut uns tretze mil llocs de treball de gener a setembre. Això feia preveure que, per atendre la campanya de Nadal, tan sols incorporarien reforços puntuals prop del 10 % dels comerços. El Gremi de Restauració va comprovar que força empreses substituïen amb un brindis el típic sopar de Nadal i s'observà que, tot i que hi havia gent que volia continuar celebrant-lo, demanava preus més ajustats al moment. «Més de 30 euros, la gent no se'ls vol gastar», deien. El fenomen nou consistia també en el fet que els milloristes apostaven per muntar la festa a casa d'algú per estalviar.

18. Espanya ocupa el segon lloc en percentatge de població en risc de pobresa (20 %), al costat d'Itàlia i Grècia. L'avança per poc Lituània (21 %). L'informe de la Comissió Europea que analitza aquest risc, realitzat des del 2007 i presentat enguany, preveu que hi haurà una taxa d'atur del 19 % el 2010 i proposa fer esforços socials i governamentals importants per reduir l'abandó i el fracàs escolars a tots els nivells, fomentar la inclusió social dels grups de més risc (avis, immigrants, joves...), millorar l'aplicació de la Llei de la dependència, reduir la precarietat contractual de dones, joves i immigrants, incrementar la despesa social, revisar el sistema de pensions...

En ser glocals, les crisis encadenades exigeixen fronts comuns d'actuació; en ser grans països, quan no continents, els actors i els afectats naveguen en una mar única però amb vaixells i ritmes diferents. La recent trobada a Davos és un clam més per exigir respostes globals i no mesures polítiques de caràcter proteccionista, nacional o local. Cal apostar pel futur, per un model de societat oberta en procés de construcció, sabent (recordant Heràclit) que no podem banyar-nos dues vegades a les mateixes aigües i en un mateix riu. A la irracionalitat cal respondre-hi amb iniciatives noves i sistemes rigorosos de regulació, valents i sobretot eficaços. Ho dèiem: torna la *res publica*, les regnes fortes i valentes del domini i la intervenció públics, ràpides i capaces de redreçar o refundar el galop desenfrenat del capitalisme. La trobada del 2 d'abril del 2009 a Londres n'és potser l'oportunitat. Es veurà si es necessiten horitzons, lideratge i un model d'economia social que sigui sostenible. Cal evitar la destrucció d'uns cinquanta milions de llocs de treball, xifra que planava durant la trobada anterior.

El 22 de febrer del 2009, a la reunió dels líders europeus a Berlín, es proposà avançar en l'establiment de mesures integrades a fi de replantejar globalment el tema fiscal, en els àmbits estatal, europeu i internacional, i adoptar mesures eficients de control i vigilància dels paradisos fiscals, dits altrament sangonelles o paràsits fiscals, car s'hi refugia, a parer d'alguns, al voltant del 50 % del comerç mundial. Aquest és també un flanc que cal corregir, per evitar els efectes perversos del *laissez faire*. Vint dies més tard, comprovem que diversos paradisos, com ara Suïssa (on l'Associació de Banquers acaba de publicar que hi ha 1,4 bilions d'euros de clients estrangers), Àustria, Andorra,¹⁹ etc., deixaran de protegir el secret bancari, sota unes condicions més o menys restrictives. D'altra banda, s'ha creat recentment el Consell Europeu de Risc Sistèmic, per assegurar, en un futur, l'estabilitat financera i evitar riscos del sistema bancari.

Com a horitzó, i teló de fons, oneja el gran repte: detectar i anar construint peça per peça el nou ordre mundial, que, a més de l'economia, ha de donar resposta a molts altres àmbits, necessitats i urgències, com s'ha palesat a l'última reunió de la FAO a Roma: «Ens trobem realment davant d'un col·lapse sistèmic». Uns s'ho pregunten, altres ho afirmen. El part d'un nou ordre sembla imminent, amb fòrceps o cesària o sense. Deixen entreveure-ho les contraccions més i més intenses i persistents. Significarà, però, la sortida de

19. «Siempre me sorprendieron las largas colas de coches que desde Alicante, Valencia, Castellón, Tarragona y Barcelona formaban un extraordinario embudo de tráfico desde La Seu d'Urgell a Andorra. No iban a esquiar, ni a comprar, ni de excursión. Sospeché siempre que eran ciudadanos que depositaban sus ahorros en Andorra para evadir los impuestos en España.» Vegeu Foix (2009).

la crisi una concentració encara més exagerada del capital en mans d'un nombre més reduït d'oligopolis i de multinacionals?²⁰ Quin paper tindrà el Vell Continent en el context de societat i economia en xarxa global?

I mentre es busquen respostes a reptes com els plantejats explícitament o implícita a Davos, Berlín, Brusselles i Londres, creix la consciència que cal trobar energies alternatives i tecnologies ecològiques i s'insisteix que governs i grans empreses preservin l'ocupació com a mesura per mantenir la roda del consum i la confiança en les empreses. Arribat el cas, a Davos es va suggerir explorar alhora formes voluntàries de reducció de sou, associades a mentalitats i necessitats sociolaborals diferents, sempre que contribueixin al control, la millora i el seguiment de l'actual crisi. La concreció i el detall, però, hauran de ser forçosament *micro*, per més que des de l'Organització Internacional del Treball (OIT) es llancin línies d'acció fonamentals i fonamentades.

Cal recordar que durant dècades s'havia vertebrat, en les societats avançades, un model socioeconòmic abocat a la producció, sobretot de béns. Se sostenia en anar-se gestant alhora la societat de consum, de la qual ha sortit l'individu d'avui, amb tendència a la diferenciació en lloc de l'homogeneïtzació de comportaments²¹ que li exigia la noció del grup o classe anteriors. Aquest nou ciutadà-consumidor ha preferit carregar els impostos indirectes al consum abans que els directes sobre la renda. Aquests són de compliment obligat, aquells de lliure elecció: paga qui consumeix. Entenem, però, que el nivell d'exigència és més elevat quan es tracta de serveis, i de serveis públics, de manera que l'usuari esdevé més exigent que el consumidor. Exigeix confiança i qualitat de servei. Abans de legitimar-los, n'avalua el cost-benefici perquè, en l'anomenada avui *societat del risc*, l'usuari exigeix seguretat.

Usuaris i consumidors han viscut instal·lats en un *carpe diem* col·lectiu, fins i tot grupal i identitari, comptant que es podrien satisfer les necessitats fins i tot en un món global que pensaven globalitzar, si calgués, amb eines democràti-

20. Dels resultats d'un estudi de la Reserva Federal dels Estats Units (FED) sobre la riquesa familiar nord-americana l'any 2007, elaborat amb dades dels pressupostos familiars de 4.500 famílies, se'n desprèn un desmesurat increment de la desigualtat econòmica, en concentrar-se en una dècada els grans increments de riquesa en mans de famílies que ja eren opulentes. L'estudi analitza el sobreendeutament a causa de l'habitatge dels segments socials més pobres i detecta l'increment de bombolles especulatives, que, fruit d'aquesta desigualtat extrema, van acabar esclatant. Seria simplista acusar consumidors-usuaris d'haver estirat més el braç que la màniga i titllar-los de cobdiciosos. Cal més aviat adonar-se que la bombolla especulativa responia a l'expansió d'un sector financer poc regulat i feia front a problemes anteriors que arrossegava l'economia nord-americana des dels setanta i vuitanta: poca productivitat, pèrdua de poder adquisitiu dels sous, escassa inversió productiva, poca innovació, models i estils de vida ociosos i increment de la desocupació, elements tots aquests amb repercussió clara en l'economia real.

21. Vegeu Del Pino (1988). També, una part important del pensament de Baudrillard i Bourdieu.

ques. D'aquí que el ciutadà d'avui, ara més escamnat que mai pel *laissez faire*, no arrufi el nas davant el retorn de l'Estat regulador, a condició, però, que intervingui el mínim indispensable per preservar l'ecologia (valor i necessitat en alça), la pau, la seguretat, el benestar en termes de salut (el màxim bé preuat per tothom) i el binomi formació de qualitat - treball (millor aquella formació que asseguri feina estable i duradora); que li procuri, finalment, seguretat i qualitat de vida per a la vellesa, període de la vida al qual tendeix qualsevol persona.

3. ESCLATA LA BOMBOLLA I PESA EL SOBREENDEUTAMENT ENTRE CONSUMIDORS I USUARIS

L'esclat de les crisis financera i econòmica nord-americanes va adoptar a Espanya i Catalunya la forma d'explosió de la bombolla immobiliària: va caure un 29 % el nombre de vendes al primer trimestre del 2008 i es va crear un estoc elevat de pisos i cases. La ministra d'Habitatge ho va explicar dient que s'havia trencat l'equilibri «entre l'oferta i la demanda: és a dir, entre la construcció de nous habitatges i la creació de noves llars. S'estima que es formen a l'any a Espanya entre 350.000 i 400.000 noves llars, quan als darrers dotze mesos, i en un exercici considerat catastròfic per a aquest sector, s'han iniciat 412.000 habitatges; entre el 2006 i el 2007 se n'iniciaren 1.300.000, la qual cosa indica que s'ha estat edificant a un ritme insostenible, molt allunyat de les necessitats reals dels ciutadans». ²² Va caure la demanda de sòl, van augmentar els tipus d'interès hipotecaris i el preu dels lloguers i bancs i caixes van estrènyer l'aixeta dels crèdits fins a gotes comptades. El sector de la construcció primer i el de l'automòbil més tard van restar ferits de mort, amb ingents pèrdues de llocs de treball en altres rams que també en vivien i la corresponent conflictivitat laboral.

D'aleshores ençà, la crisi econòmica, industrial i social està afectant petites i mitjanes empreses i deixa molts treballadors sense feina en els sectors del moble, la restauració, el comerç i els serveis. Ha caigut l'activitat turística als darrers trimestres, ²³ hi ha canvis en l'estructura de companyies aèries i vols i s'ha reduït el consum de carburants i se n'ha abaratit el preu fins a si-

22. Discurs de la ministra d'Habitatge, Beatriz Corredor Sierra, al Fòrum Europa, el 9 febrer del 2009 <http://www.mviv.es/es/pdf/intervenciones/np090209_IM.pdf>.

23. La crisi ha comportat una lleugera pèrdua de quota de mercat per a les destinacions llunyanes i des d'aquestes: minva la demanda dels turistes de fora de la zona euro. Preocupa el sector, a més, que es vagi reduint la despesa per visitant i es fraccionin els períodes de vacances, en guardar-se uns dies per a sortides durant l'any. És potser l'inici d'un cert canvi d'hàbits; caldrà seguir-lo observant.

tuar-se avui entorn dels 45 dòlars per barril Brent, des dels 132 dòlars del juliol del 2008.²⁴ Segons l'evolució anual, l'índex de preus de consum ha anat en la mateixa línia, des del 5,3 % del juliol del 2008 fins al 0,8 % del gener del 2009.²⁵

Havia rebenat la bombolla, esquitxant de ple butxaques i racons de gent que, amb esforços de formigueta —encara estalviadora!— o bé amb aires especulatiu o ostentador, havia pujat al feliç tren de les hipoteques *low cost* tot just mesos o anys abans.²⁶ Bé és cert que experts del mercat immobiliari advertien del risc de saturar el mercat aixecant blocs, polígons i ciutats dormitori a tocar de mar o en plena muntanya, car veien, atònits, que escassejava el crèdit, s'apujaven els tipus d'interès i s'encarien serveis bàsics com l'aigua, la llum, el gas, les telefonies i el transport. El sector energètic va disparar-se fins a posar a prova la capacitat negociadora del president Zapatero, que ballava descompassadament els primers valsos amb les vagues del transport i dels sectors pesquer i camperol, a més de no voler admetre al Congrés que s'estava incubant una crisi econòmica,²⁷ entre altres aspectes, de gran profunditat i abast, difícil de qualificar i definir i amb incidència principal en els sectors agrari, immobiliari i automobilístic. Des de l'inici del 2008, resultava més difícil vendre, intercanviar terrenys i propietats. El llarg període de bonança tocava fons; s'havia paralytitzat la demanda interior i exterior d'habitatges, en part deguda al turisme (residencial o no) i a un gran volum d'immigració que havia trobat feina aquí en els darrers anys i generava demanda també en el mercat immobiliari. La por i la carestia del crèdit frenaren els hàbits del consumidor i les promotores es negaven a abaratir l'oferta. Exploraren cautelosament l'estratègia del lloguer amb opció a compra, amb escàs èxit comercial.

Diversos indicadors econòmics del juny del 2008 van corroborar clarament l'empitjorament de l'economia. S'incrementà el dèficit exterior, la taxa d'atur (9,6 %, segons l'Eurostat) i també la inflació, mentre que disminuï el

24. Vegeu Ministerio de Industria, Turismo y Comercio (2009).

25. Dades de l'índex de preus de consum de l'INE <www.ine.es>, notes de premsa del 13 de febrer del 2009.

26. Bancs i caixes n'ofrien a dojo àdhuc per adquirir el *loft* o la segona residència, canviar de vehicle o anar-se'n de vacances; l'euríbor superava de poc el 3 %, i la confiança en el sistema financer, laboral i l'economia familiar era percebuda com a sòlida. Feia poc que es parlava encara de quasi plena ocupació, tot i la precarietat dels contractes laborals, i l'atur residual es titllava d'estructural. Els fons estructurals europeus havien actuat durant anys de copioses fonts de rec per a les arques de l'Estat. Espanya i Catalunya havien modernitzat algunes estructures i el país estava còmodament avesat a conrear de ple pautes i cultureta de nou-rics.

27. Aquesta crisi ha minat els ponts de confiança entre els entorns financers pròxims i la ciutadania. Talment com un llamp furibund, ha socarrimat, si és que no cremat, la confiança de consumidors i usuaris envers les seves entitats de debit, ara més que no pas de crèdit, des que l'aixeta no deixa anar gota.

turisme i la recaptació tributària i caigué en picat la venda de cotxes. Retrocedeix en un any el 48,8 % el nombre de matriculacions de turismes i de vehicles tot terreny (dades de febrer del 2009). Tot i l'existència del Pla VIVE, aquest sector es veu afectat des de l'agost del 2008, amb pèrdues que oscil·len entre el 30 % i el 50 %. És un exponent clar d'aquesta por i manca de capacitat adquisitiva que du l'economia familiar a reduir la despesa i el consum.²⁸

A Catalunya, l'avanç del PIB català del quart trimestre del 2008 presentava una variació interanual del -0,6 %. Les exportacions a l'octubre havien disminuït fins al 3 % interanual i ho féu també el percentatge d'importacions. L'atur no parava d'enfilar-se des del tercer trimestre, a causa de la paralització de la construcció i de l'automoció, amb tot el que ambdós sectors arrossegaven. Era evident, doncs, la desacceleració econòmica, a pesar que, als darrers anys, Catalunya hagués assolit bons resultats *macro* quant al PIB, elevades taxes d'ocupació, dinamisme industrial i empresarial en termes d'innovació i internacionalització, bon nivell d'equipaments TIC, el pla ICREA d'atracció de talents... Caldrà esperar nous resultats davant dels esforços empresarials esmerçats per ser més competitius i internacionals quan es redreci la situació. Finalment, el PIB de la nova indústria catalana (23,3 %) continua equiparant-se al de països com Alemanya, Suècia, el Japó o Finlàndia. El país no és només planter d'emprenedors, és també font de riquesa, deia Ramon Tremosa recentment.

Amb un símptomàtic «Consumid, consumid, malditos ricos...» (*El País*, 9 desembre 2008), Antón Costas invitava els rics a no deixar de comprar, a les portes d'una campanya de Nadal i Reis que els sectors comercial i de serveis no auguraven que fos bona. Invitar els rics a consumir sonava com un esquer per imitar-los, sobretot per a la gent que no notava els efectes de la crisi. Era, a més, com aplicar el teorema de W. I. Thomas, segons el qual si una persona defineix una situació com a real, aquesta farà l'efecte pretès, car la percepció subjectiva d'una cosa pot dur a actuar d'una manera o altra. Les expectatives tenen un paper psicològic cabdal en els processos de decisió. Els mitjans de comunicació actuen fàcilment de transmissors en repetir missatges pessimistes, realistes o optimistes i generar actituds desfavorables o favorables al consum. Si cau el consum, les empreses venen i produeixen menys, fet que pot provocar reducció de plantilla i, fins i tot, el tancament de l'empresa.

28. Un consum dependent de variables derivades en part de la situació econòmica del moment: ingressos familiars reals i en expectativa generats pel treball, possibilitats i condicions de crèdit i, alhora, elements poc tangibles, com serien la confiança o la incertesa envers el futur. I, òbviament, de polítiques de caràcter social adreçades a individus (com la prestació de l'atur), a sectors (ajuts al món pesquer o agrari) o a grups (polítiques de família).

En arribar la costa de gener, es van conèixer les previsions per al 2009. Hi havia, entre d'altres, la caiguda del consum, la contracció de l'economia en un 1,6 %, un increment de l'atur pròxim al 16 % i la invitació a un nacionalisme consumidor del titular d'Indústria. Alguns hi van veure antigues estratègies per boicotejar productes estrangers; altres ressaltaren el missatge pretès: consumint productes del país, augmenta la demanda interior i es genera activitat i ocupació, tot intentant driblar el caràcter i els efectes proteccionistes del missatge emès.

Confiana durant anys a la construcció, a la disponibilitat d'una mà d'obra barata (professionalment ben preparada) i a la precarietat contractual, l'economia espanyola s'ha mostrat feble i intoxicada també en el moment que el sector financer ha encarit, si no aturat, el crèdit. I els efectes no paren de castigar la ciutadania en termes d'atur (quasi 3.500.000 aturats a principis de març del 2009). La partida destinada a prestacions per desocupació ateny quasi el 63 % més que l'any anterior, i el que és més significatiu (segons les estadístiques del Ministeri de Treball): en 800.000 llars espanyoles, cap membre familiar no té ingressos; 800.000 persones no perceben el subsidi d'atur, i als propers sis mesos 300.000 persones deixaran de percebre'l. La previsió és que, si no canvien gaire les coses, aquesta xifra s'haurà doblat en un any.

Les elevades xifres d'atur (les segones a Europa, després de Letònia, segons l'Eurostat) i l'increment de persones sense subsidi i d'empreses que no venen els estocs comencen a repercutir en els índexs de morositat a què es refereix la banca. Segons les dades de l'INE, Catalunya és la comunitat amb un índex més elevat d'impagats, seguida de Madrid, el País Valencià i Andalusia. S'ha frenat també la implantació i l'obertura d'empreses i és un degoteig constant el nombre de les que pleguen, sigui de forma voluntària, sigui mitjançant fusions. Pagar esdevé cada cop més difícil.

En l'àmbit individual, l'actual incertesa sociolaboral i econòmica mina l'estat d'ànim i l'autoestima de la persona, genera nerviosisme i estrès i pot multiplicar les crisis de por, ansietat i pànic, per allò del «què ens està caient a sobre!». Està afavorint, de fet, l'estalvi obligat i la reducció del consum familiar al màxim, quan no passar literalment gana. Fam i indignació són palpables en l'augment de gent que demana al carrer o suporta llargues cues als centres de Càritas, a les parròquies, a ONG o a altres organismes d'assistència i ajuda social on s'exhaureixen els recursos. Un dels fenòmens més corprenedors d'aquesta crisi és l'augment de ciutadans que busquen aliments entre sobres i deixalles, quasi lliurant una lluita, als contenidors propers als mercats i supermercats, a la Ciutat Comtal mateixa.

La crisi està afectant els darrers mesos també el sector de serveis: individus i famílies no poden afrontar despeses per serveis rebuts en centres de salut i

educació; resten saturats els jutjats pels ERO, justificats o no, i disminueix la despesa en restaurants i en el sector turístic i de l'oci. És tota la convivència social (mitjançant possibles conflictes) i familiar la que pot resultar trasbalsada si el pa de cada dia no arriba a casa o ho fa amb extremes dificultats.

Cínicament van servint-se, i a taula, els costos personals i socials de la roda de les crisis: pèssima gestió financera generalitzada; descontrol dels mercats mancats de regulacions governamentals; abusos en un dret tan fonamental per a qualsevol persona com és l'habitatge; capitals sense control, vigilant l'ocasió de reaparèixer tal vegada des de paradisos fiscals (a l'entorn dels quals sembla que finalment es vulgui intervenir); inseguretat i desregulació laborals; amenaces d'abaratir l'acomiadament; congelació salarial, i milions d'aturats (immigrants, dones, separats, vells sense xarxes de suport familiar ni social...). Massa, decididament massa, factures inassumibles per a qui l'estómac li ronca i necessita per sobreviure fer-se amb el pa i la sal del dia a dia, ni que sigui intentant robar aliments, fenomen que amb diverses estratègies va aflorant i denunciant-se també darrerament. La necessitat crea l'òrgan, deien els clàssics. Avui la necessitat pressiona: pot més i tot que la vergonya que suposa trobar-se captant al carrer o regirant escombraries a la recerca d'un mos de pa. Esperem que faci el fet a temps aquella altra dita llatina, *Intellectus appetatus discurrit*, i que, amb voluntat, encert i pragmatisme, l'actuació de dirigents i dirigits contribueixi a reinventar amb dignitat el rostre d'un home nou.

4. A TALL DE REFLEXIÓ FINAL: PER GLOBAL QUE SIGUI, LA CRISI TÉ ROSTRE HUMÀ

En si les xifres donen idea de volum i potser de tendències globals. Semblen melodies més o menys precises, denoten unes determinades realitats. Quan ja es duen unes dècades a l'esquena, la persona té ben presents i reconeix rostres humans fins i tot quan s'amaguen rere xifres que ballen al so *macro*: rostres amb noms concrets, vides que transcorren de la llar a la feina mentre hi hagi feina i llar i famílies que amb esforç i afany han anat teixint un determinat *modus vivendi* i *operandi* per a les hores del dia i la nit, els 365 dies de l'any, incloses les vacances en verals de societats avançades. Emparats amb una incerta seguretat o rutina o gaudint fins i tot d'un cert confort, mil avatars poden pertorbar els diversos *modus actuandi*, com els pròpiament econòmics, laborals, socials o familiars. S'ha caracteritzat, la nostra, com una societat individualitzada i de risc; a fe que amb encert!

En l'àmbit familiar, la societat contemporània ha canviat radicalment la seva estructura en poques dècades. S'ha afeblit el nivell d'institucionalització i s'ha reduït el nombre de membres i funcions i, fins i tot, l'estructura al model de *single* o de monoparentalitat. Han perdut força els vincles de consanguinitat en els entorns urbans, metropolitans o en un món sense quasi fronteres geogràfiques (les socials i disgregadores sí que hi perviuen!) i amb grans contingents de població immigrada o refugiada, segons circumstàncies i raons diferents. El cada dia sociolaboral, més i més competitiu, és usualment font de frec a frec i de topades i conflictes d'índole diversa. L'actual crisi de crisis afecta de ple aquest dia a dia, més probablement quan menys recursos, xarxa i suports tingui la persona per sortir-se'n. El ciutadà del carrer no entén d'especuladors ni d'especulacions *micro*, *meso* o *macro*; ben poc de diners, i menys de nous ordres mundials o de com sortir de l'actual atzucac. Troba sarcàstic, però, que la seva butxaca buida hagi de finançar rescats multimilionaris d'un grapat d'enginyers financers a qui cap govern d'enlloc ni cap organisme mundial han parat els peus. Braç a braç amb els nouvinguts ha generat solidàriament treball i riquesa procurant el benestar i la integració d'unes persones, sense feina avui i tal vegada sense sostre, a les quals es pretén aplicar polítiques més o menys refinades de repatriació.

No és més galdosa la situació de persones que, amb quatre o cinc dècades a l'esquena, ja s'havien emancipat i pagaven sens falta lloguer o hipoteca, i que es veuen obligades ara a compartir pis amb altra gent o tornar a viure amb els pares perquè no poden fer front a les despeses. Hi ha parelles que, amb fills o sense, veuen perillar la seva estabilitat conjugal pel tràngol econòmic que significa l'atur, l'encariment de la vida, els lloguers i els préstecs. Són socialment dramàtics els casos de persones, ja separades o en via de separació, que, per manca de recursos, es veuen condemnades a continuar compartint el mateix sostre! Desfeta l'ànima de la llar, romanen, això sí, vinculades per la hipoteca! Despeses fixes, lloguers, préstecs, heus ací els actuals sagraments de la religió del capital, que diria Paul Lafargue! Magnífica forma d'encadenar topades, eventuals conflictes i, fins i tot, episodis de violència. Calen polítiques agosrades, aquestes sí i ben de debò preventives, per tal de deturar i evitar això. Casuística i més casuística... a desdir! Heus ací els efectes de la roda de crisis encadenades plasmats en rostres humans propers i en un cada dia excessivament usual i familiar.

En l'àmbit mundial, la FAO denunciava fa poc l'encariment dels productes agrícoles (el blat i el blat de moro, sobretot) indispensables per alimentar persones i animals i poder satisfer així la demanda d'una població mundial que no para de créixer. L'increment de la renda de països com la Xina, l'Índia o el

Brasil exigeix poder compartir taula i consum amb els països avançats. Vés a saber si qualsevol forma d'exclusió o privilegi mal atesa no temptarà sismes amb prou empenta per endur-se d'una revolada murs infranquejables com ho fou —semblava— el de Berlín. No deuran ser la fam, la desigual distribució de riquesa i la sobrepoblació entranya i mare de la gran crisi que encara ha d'esclatar?

S'està forjant una nova distribució planetària dels poders, i les fitxes, sovint poc visibles, es belluguen en un tauler sobreestructural, de primera divisió, mentre a peu pla la infanteria, composta de persones, pobles, societats i països, malviu plena d'incerteses i sobresalts, lluint, això sí, vestit nou per a una era i un ball globals. Caldrà coratge i enteniment per no resoldre cap altra crisi a còpia de bufetades i guerres, ni calentes ni fredes. Falta imaginar amb urgència i confiança noves regles de joc, recursos i pautes clares a seguir en un nou model d'ordre mundial, digne d'illusió renovada i capaç d'albirar un demà diferent per a tantes cares personals i institucionals, nafrades per les crisis. Sabem, altrament, que la necessitat pot arribar a crear l'òrgan i que són trigèmnes —i eventualment podrien conjurar-se— la fam, la imaginació i la rebel·lió.

No és fàcil canviar la forma de vida d'usuaris i consumidors i encara menys fer-ho de manera sobtada i obligada. Animals d'hàbits com som, la rutina s'empara fàcilment del nostre cada dia. És imprescindible, tanmateix, engendrar una cultura, una consciència i un compromís de ciutadans i consumidors diferents, d'ordre i abast sostenibles. A peu pla, la crisi durà els pobres a estrènyer-se el cinturó i els rics a ampliar-lo i suprimir-lo, com assenyala De Sebastián en el seu darrer llibre. No és fàcil aturar la destrucció del planeta, com tampoc no ho és atacar els problemes de desigualtat, fam i sobrepoblació del món. És una exigència moral, ètica i estètica convertir les dificultats en virtut, per nombroses i greus que siguin, mentre a mil milions de persones els falti el mínim per viure (dret fonamental) i a milions se'ls negui el dret al treball i a gaudir d'un habitatge digne, sostenible econòmicament, a causa de l'afany d'un sector immobiliari especulatiu i dels efectes de la crisi energètica, de carburants, serveis, lloguers i hipoteques. Es tracta de ser valents. Podem sortir-nos-en, és el clam d'Obama, és l'anhel d'un nou món que s'infanta. El repte s'ho val!

Ballen, més que *volant verba et data* durant un vertiginós procés de canvi. *Scripta manent*. Barcelona, 15 de març del 2009

Volem expressar la nostra gratitud envers els col·legues del Departament de Sociologia i Anàlisi de les Organitzacions, que hi han contribuït amb els seus comentaris crítics i encoratjadors.

Bibliografia

- ÁLVAREZ-ROYO, S. (2009). «Parásitos fiscales: por qué hay que cambiar el nombre y el sistema». *El Notario del Siglo XXI*, núm. 23.
- BAUMAN, Zygmunt (2008). *Vida de consum.* Barcelona: Viena. 219 p.
- BECK, U. (1998). *¿Qué es la globalización?: Falacias del globalismo, respuestas a la globalización.* Barcelona: Paidós.
- BEL, Germà (2009). «Impuls econòmic i qualitat de vida». *La Vanguardia* (8 febrer).
- BERENGUER, Eduard (2008a). «El papel de los CDS en la crisis». *La Vanguardia* (16 novembre).
- (2008b). «Horas difíciles para los bancos». *La Vanguardia* (30 noviembre).
- BERNARDOS, Gonzalo (2009a). «¿Por qué aumentarán las ventas de viviendas en 2009?». *Expansión* (12 gener).
- (2009b). «¿Dónde está la demanda de viviendas?». *Expansión* (29 gener).
- CARNOY, M. (2001). *El trabajo flexible en la era de la información.* Madrid: Alianza.
- CASANOVAS, Montserrat (2008). «De la crisis subprime a la económica». *Catalunya Empresarial* (novembre).
- CASTELLS, Manuel (2001). *The Internet Galaxy: Reflections on the Internet, business and society.* Oxford: Oxford University Press.
- (2003a). *L'era de la informació: Economia, societat i cultura.* Vol. I: *La societat xarxa.* Barcelona: UOC.
- (2003b). *L'era de la informació: Economia, societat i cultura.* Vol. II: *El poder de la identitat.* Barcelona: UOC.
- (2003c). *L'era de la informació: Economia, societat i cultura.* Vol. II: *Canvi de mil·lenni.* Barcelona: UOC.
- (2005). *Globalización, desarrollo y democracia: Chile en el contexto mundial.* Santiago: Fondo de Cultura Económica.
- (2007). «Communication, power and counter-power in the Network Society». *International Journal of Communication*, vol. 1, p. 238-266.
- (2008). «The new public sphere: Global civil society, communication networks, and global governance». *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, vol. 616, núm. 1, p. 78-93.
- «Comprendre la mondialisation». *Le Monde Diplomatique* [París] (1998). CD-monogràfic.
- COMISSIÓ EUROPEA. «Informe conjunto sobre protección social e inclusión social». — «Crecimiento, trabajo y progreso social en la UE».
- CONDOMINAS, Marta (2008). «Camí de l'estandeflació». *El Periódico de Catalunya* (3 de setembre).
- (2009). «¿Es posible coordinar estrategias en la UE frente a la crisis?». *Expansión* (16 gener).
- COSTAS, Antón (2008a). «Al borde del precipicio». *El País* (25 noviembre).
- (2008b). «Crisis económica y liderazgo político». *El País* (7 de setembre).
- (2008c). «Consumid, consumid, malditos ricos...». *El País* (9 de setembre).
- (2009). «2009, el año previo al de la recuperación». *El País* (6 gener).
- FARRÀS, Jaume (2008a). «Colpejats per la crisi, 1». *Diari de Sabadell* (28 octubre).
- (2008b). «Colpejats per la crisi, i 2». *Diari de Sabadell* (31 octubre).
- FRANCO, Lluís (2008). «Desacceleració i família». *Dossier Econòmic de Catalunya* (juny).
- GIDDENS, A.; HUTTON, W. [ed.] (2000). *En el límit: La vida en el capitalismo global.* Barcelona: Tusquets.
- GRANELL, Francesc (2008a). «La Unión Europea en tiempos revueltos». *Catalunya Empresarial*.
- (2008b). «La triple crisis de l'economia espanyola». *Dossier Econòmic de Catalunya* (setembre).
- (2009). «Desempleo y actividad emprendedora». *El País* (11 gener).
- LE MONDE (2008). «L'Amérique choisit Barack Obama» (6 novembre). [Dossier de 12 p.]
- MAS-COLELL, Andreu (2009). «No te protegerás de tu prójimo». *El País* (27 febrer), p. 31.

MINISTERIO DE INDUSTRIA, TURISMO Y COMERCIO (2009). «Precios de carburantes y combustibles: comparación años 2007-2008».

MORO, Alberto (2008). «Navidad sin dulces». *La Vanguardia* (7 desembre).

MUNS, Joaquim (2008a). «La confianza no se compra, se gana». *La Vanguardia* (16 novembre).

— (2008b). «Más allá del corto plazo». *La Vanguardia* (30 novembre).

— (2009). «El rechazo de la opinión de los demás». *La Vanguardia* (25 gener).

NYE, Joseph S. (2008). «Los límites del poder de la Casa Blanca». *El País* (7 novembre).

OLIVER, Josep (2008). «Wall Street i la butxaca de l'espanyol». *El Periódico de Catalunya* (27 setembre).

PALUZIE, Elisenda (2008a). «Refundar el capitalisme?». *Avui* (29 novembre).

— (2008b). «Cafè per a tothom». *Avui* (27 desembre).

— (2009a). «Sort que s'ha acabat el 2008 o el pitjor encara ha d'arribar?». *Dossier Econòmic de Catalunya* (gener).

— (2009b). «Bancs i totxo». *Avui* (7 febrer).

PINO, Ángel del (1988). *Los nuevos consumidores españoles: Todos somos igualmente diferentes*. Madrid: Deusto. 202 p.

RAMONET, Ignacio (2008). «Las tres crisis». *Le Monde Diplomatique* (juliol).

RAMOS, Raül (2008a). «Podrem marxar de vacances?». *Dossier Econòmic de Catalunya* (juliol).

— (2008b). «Inflació, estangflació, deflació o desinflació». *Dossier Econòmic de Catalunya* (desembre).

RIFKIN, J. (1995). *The end of work*. Nova York: Tarcher-Putnam.

— (2000). *La era del acceso: La revolución de la nueva economía*. Barcelona: Paidós.

SEBASTIÁN, Luis de (2009). *Un planeta de gordos y hambrientos: La industria alimentaria al desnudo*. Barcelona: Ariel. 270 p.

SUBIRÀ, Esther (2008). «Crisis = oportunidad + decisión». *Catalunya Empresa* (setembre).

SURIÑACH, Jordi (2008). «La recessió a Catalunya..., juguem?». *Dossier Econòmic de Catalunya* (novembre).

TORRECILLA, C.; BASTÉ, J. (2009). *Crisi, mentides i grans oportunitats*. Barcelona: Columna. 132 p.

TREMOSA, Ramon (2008a). «Capitalisme sense capital?». *Avui* (27 novembre).

— (2008b). «Col·lapse intervencionista?». *Avui* (4 desembre).

— (2008c). «Liquiditat injectada i drenada?». *El Temps* (16 desembre).

— (2008d). «Catalunya industrial». *Avui* (18 desembre).

TUGORES, Juan (2008). «Oro y agua». *La Vanguardia* (27 desembre).

— (2009a). «Carta a los Reyes». *La Vanguardia* (5 gener).

— (2009b). «De Versalles a Davos». *La Vanguardia* (6 febrer).

VALDERO, Emili (2008). «Aspectes psicològics de la crisi». *El Punt* (16 desembre).

— (2009a). «Paraules, no fets». *Avui* (2 gener).

— (2009b). «La frivolitat pressupostària de Solbes». *El Punt* (27 gener).

— (2009c). «La degradació del deute espanyol». *Avui* (28 gener).

VAREA, Xavier (2008). «Nadal, crisi i el quart poder». *Dossier Econòmic de Catalunya* (desembre).

Adreces i referències d'Internet

Asociación Española de Fabricantes de Automóviles y Camiones
<<http://www.anfac.com/global.htm>>

Asociación Hipotecaria Española
<<http://www.ahe.es>>

Banc d'Espanya
<<http://www.bde.es/home.htm>>

Eurostat (dades de tots els països de la UE)
<<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>>

Expansión <www.expansion.es>

FOIX, Lluís (2009). «El vendaval arrastra los paraísos fiscales» [en línia]. *La Vanguardia.es* (13 març). <<http://www.lavanguardia.es/lv24h/20090313/53659654864.html>>

Fòrum Econòmic Mundial
<<http://www.weforum.org/en/index.htm>>

Generalitat de Catalunya. Departament d'Economia i Finances. *Nota de Conjuntura Econòmica*, núm. 59: *Anàlisi de l'evolució de l'economia catalana i el seu entorn* [en línia]. Recull d'indicadors <<http://www.gencat.cat/economia>>

[/ambits/ecocat/informes/conjuntura/59/index.html](#)

Institut d'Estadística de Catalunya

[<http://www.idescat.cat/>](http://www.idescat.cat/)

Institut Nacional d'Estadística. Índex de producció industrial

[<http://www.ine.es>](http://www.ine.es)

La Vanguardia (secció d'economia)

[<www.lavanguardia.es>](http://www.lavanguardia.es)

Ministeri d'Habitatge

[<http://www.mviv.es/es/>](http://www.mviv.es/es/)

Ministeri de Treball i Immigració. Consulta de les sèries estadístiques principals

[<http://www.mtin.es/>](http://www.mtin.es)